

פרופסור יהושע אריאלי ז"ל (1916–2002)

פרופסור יהושע אריאלי – מבכירי ההיסטוריונים הישראלים בדור האחרון, חבר הנהלת החברה ההיסטורית הישראלית משנת 1976 עד 1991, חתן פרס ישראל לשנת 1993, ומורם של היסטוריונים רבים המלמדים כיום באוניברסיטאות בארץ ובעולם – הלך לעולמו בכ"ה באב תשס"ב, 3 באוגוסט 2002, והוא בן שמונים ושש.

דרכו וחיייו של יהושע אריאלי היו משולבים הדוקות באירועים החשובים והמכריעים של ההיסטוריה המערבית, היהודית, והישראלית במאה העשרים. הוא נולד בקארלסבאד (היום צ'כיה – קארלובי וארי) בשנת 1916, עלה ארצה בשנת 1931, משנת 1931 עד שנת 1933 למד חקלאות במוסד בן-שמן, ובשנת 1933 התיישב בקיבוץ חפצי"בה. בשנת 1937 פנה ללימודי היסטוריה, פילוסופיה ומוסיקה באוניברסיטה העברית. לימודיו נקטעו עם התגייסותו לצבא הבריטי בשנת 1940. הוא נשבה על ידי הגרמנים בשנת 1941 וישב בשבי במשך ארבע שנים כשוהותו היהודית (ושפת אמו הגרמנית) אינה ידועה לשוביו. לאחר שובו מהשבי, חזר אריאלי ארצה והצטרף ל"הגנה". בשנת 1947 התמנה למפקד הגדנ"ע בירושלים ולחם במסגרת זאת במהלך הקרבות של מלחמת העצמאות. את לימודי המוסמך סיים בשנת 1951. משנת 1951 עד 1953 למד באוניברסיטת הארוורד שבארה"ב, בעיקר עם מי שהפך לימים לידידו הקרוב, אוסקר הנדלין (Oscar Handlin). את תואר הדוקטור קיבל מהאוניברסיטה העברית בשנת 1955. מאז ואילך לימד יהושע אריאלי (אשר קיבל תואר 'פרופסור חבר' בשנת 1963 ו'פרופסור מן המניין' בשנת 1972) בחוג להיסטוריה באוניברסיטה העברית, ונעשה עד מהרה לאחד המורים המרכזיים בו. בשנת 1967 הקים פרופ' אריאלי את החוג ללימודים אמריקניים, ובכך הניח את היסודות לתחום מחקר חדש שהלך והתפתח גם באוניברסיטאות האחרות בארץ בשנים הבאות. פרופ' אריאלי היה כמו כן מהמייסדים של אוניברסיטת חיפה. מעורבותו היתה רבה גם בענייני הוראת ההיסטוריה בבתי הספר, והוועדה שעמד בראשה יחד עם פרופ' שמואל אטינגר המנוח, בשנות השבעים, עיצבה את אופי ההוראה של המקצוע למשך שנים רבות.

מבחינה מחקרית היו עיסוקיו של פרופ' אריאלי רבים ומגוונים. תחום מחקרו הבולט היה ההיסטוריה האמריקנית. ספרו 'אינדיבידואליזם ולאומיות באידיאולוגיה האמריקנית' (*Individualism and Nationalism in American Ideology*, Harvard 1964) הוא מחקר רב חשיבות החושף ומנתח את ייחודה של המסורת המדינית באמריקה בתקופת המהפכה וראשית הרפובליקה האמריקנית. זהו אחד המחקרים הבולטים שנכתבו על ידי היסטוריון לא-אמריקני, אשר נודעה לו השפעה רבה על ההיסטוריוגרפיה של המחשבה המדינית באמריקה. לצד זאת עסק פרופ' אריאלי רבות בתולדות אירופה בעת החדשה

המוקדמת (הרפורמציה הפרוטסטנטית, דת ומחשבה פוליטית, דת ומדע, תהליכי חילון ותנועת הנאורות של המאה הי"ח), בתולדות הרומנטיקה וההיסטוריה התרבותית של המאה הי"ט, בתולדות מקצוע ההיסטוריה ובסוגיות של הפילוסופיה של ההיסטוריה, ופירסם מחקרים רבים וחשובים בנושאים אלו. רותב היריעה של השכלתו היה עצום והשאייר אותנו, בני הדור הצעיר ממנו, וכן את עמיתיו, נפעמים ומשתאים שוב ושוב. בעידן של התמחות והתמקדות בנושאים מוגדרים ומצומצמים, ובדור מלא ספקות כלפי התפיסות ההיסטוריוסופיות המסורתיות שקרסו, הזכיר פרופ' אריאלי חזור והזכיר את הצורך לראות את התהליכים הגדולים בהיסטוריה, את התופעות המרכזיות, ולא רק את השאלות הפרטניות.

אך מעל לכל היה יהושע אריאלי מורה. מורה לא רק בתחומים האקדמיים המגוונים שאותם לימד, אלא אדם ששימש בבחינת דוגמה הן כאיש רוח והן כאיש ציבור. הוא הראה כיצד ההיסטוריון יכול, ולעתים חייב, להיות מעורב בסוגיות הפוליטיות והאידיאולוגיות הבערות ביותר, מבלי להתנכר למצפוננו המדעי כהיסטוריון זהיר וביקורתי. יהושע אריאלי היה מעורב עמוקות בשיח הציבורי הישראלי, החל מ'מפרשת לבון' (שעליה כתב גם ספר, הקנוניה, תל אביב תשכ"ו) ותנועת 'מן היסוד' בראשית שנות השישים, המשך בוויכוחים בעקבות מלחמת ששת הימים ובייסוד תנועת 'שלוש וביטחון', וכלה בעימותים המאיימים על אשיות החברה הישראלית בשנים האחרונות. גם אלו שלא הסכימו עם עמדותיו התרשמו תמיד מאומץ ליבו הציבורי. הוא נעזר בפרספקטיבה ההיסטורית הרחבה שלו מבלי לשעבד את הבנתו ההיסטורית לעמדותיו הפוליטיות. העיסוק בשאלות אקטואליות מעולם לא הקהה את סקרנותו ועיסוקיו האינטנסיביים בנושאים אינטלקטואליים ורוחניים מובהקים, בלתי רלוונטיים לכאורה, ומצד שני, ההתעמקות במחקר אף פעם לא הסיתה את דעתו ממצוקות ההווה.

יהושע אריאלי היה הומניסט מובהק, הן במובן הרנסנסי של הביטוי, הן במשמעותו הליברלית המודרנית, אך גם במובן שהעיסוק במדעי הרוח ומקומה של ההיסטוריה בין מדעי הרוח היה מנושאי מחקרו וכתביבתו החשובים. אין רבים שניתן לייחס להם את מימרתו המפורסמת של טרנטיוס: 'אדם אנוכי, שום דבר אנושי אינו זר לי' (homo sum: humani nil a me alienum puto).

רבה היתה תרומתו של פרופ' יהושע אריאלי לחברה ההיסטורית הישראלית, כתבר הנהלתה במשך שנים רבות, כתבר ברבות מוועדותיה, וכיושב ראש שלה לזמן מסוים. הוא עקב אחרי פעולותיה מקרוב גם לאחר שפרש מתפקידים ביצועיים, ונוכחותו הפעילה בכל הכנסים השנתיים היתה לשם דבר. הוא יחסר לכולנו, לחברי החברה ההיסטורית הישראלית, ולקהיליית ההיסטוריונים בארץ ובעולם. יהי זכרו ברוך!

מיכאל הד

אביהו זכאי